

2025; 6(1): 67-73

Kitap İncelemesi

Müze Dersleri: Yorum ve Deneyim

Rika Burnham - Elliott Kai-Kee

Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2020, 252 Sayfa

ISBN: 978-605-5250-55-3

Seda ZEYBEK*

Makale Bilgisi

Makalenin Türü: Kitap İncelemesi
Makalenin Geliş Tarihi: 10.06.2025
Makalenin Kabul Tarihi: 29.06.2025
DOI: 10.54970/turkuaz.1716478

Content of this Journal is licensed
Under Creative Commons Attribution
NonCommercial 4.0 International
(CC BY-NC 4.0)

Görsel 1: Jackson Pollock , Sonbahar Ritmi, The Metropolitan Museum of Art.
(https://www.jackson-pollock.org/autumn-rhythm.jsp#google_vignette Erişim Tarihi: 05.06.2025)

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray-Türkiye.
E posta: sedazeybekk.trh@gmail.com, ORCID Id: 0009-0002-0630-3654

Yukarıdaki görsel Jackson Pollock tarafından yapılan ve Müze Dersleri isimli çalışmada verilen etkinliğe konu olan bir eser. Esere bakmadan önce müzede bir eğitimci olduğumuzu varsayıp şu soruları düşünelim: “Bu eserle ilgili ziyaretçilerimize yalnızca bilgi vermek mi yoksa onların estetik anlayışını geliştirmeyi mi hedeflemeliyiz? J. Dewey’in sanat eserlerinde deneyim terimi eserlerin yorumlanmasında ne kadar etkili? Ziyaretçilere soracağımız soruları nasıl seçmeliyiz? Bu sorular sanat eserlerini yorumlamada nasıl bir öneme sahip?” Bu ve benzeri sorular Rika Burnham ve Elliot Kai-Kee tarafından yazılan Müze Dersleri: Yorum ve Deneyim kitabının odak noktasını oluşturmaktadır. Bu çalışma, Rika Burnham ve Elliott Kai-Kee tarafından yazılan Müze Dersleri Yorum ve Deneyim kitabını incelemek ve kitapta yer alan müze eğitimi bilgilerini meraklısı olan okuyucularıyla paylaşmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu çalışmada eserin Şubat 2020 tarihinde yayınlanan 2. baskısı incelenmiştir.

251 sayfadan oluşan eser, müzelerde hangi konunun nasıl öğretilmesi gerektiğinin ele alındığı “Müzede Ders Verme Sanatı”, 1900’lü yıllardan günümüze müzede verilen eğitimdeki gelişmelerin ele alındığı “Sanat Müzesinde Eğitimin Kısa Bir Tarihi”, müzede verilen eğitimlerde yalnızca eğitimcilerin değil ziyaretçilerin de aktif şekilde katılmasının öneminin anlatıldığı “Galeri Dersi: Rehber Eşliğinde Yorumlama”, yorumlanması zor sanat eserlerinde eğitimci ve ziyaretçilerin eğitimdeki rolünün ele alındığı “Derinlemesine Bakmak: Yalnızlık, Akademik Bilgi ve Bir Öğretmenin Dönüştürücü Deneyimi”, müze eğitimleri sırasında kullanılan yöntem ve tekniklerin anlatıldığı “Sohbet, Tartışma ve Diyalog”, müze eğitimleri sırasında soru sormanın öneminin ele alındığı “Soru Kullanımının Sorgulanması, müze eğitimleri sırasında sanat tarihi bilgisinin ne düzeyde ve nasıl verileceğinin ele alındığı “Galeri Dersinde Bilgi: Charles Le Brun İmzalı Goblen: Su”, müzede oynanan yorum oyununun öneminin ele alındığı “Galeri Dersi: Bir Yorum Oyunu”, Albert Barnes’in sanat eserlerini bir araya getirdiği galerinin tanıtıldığı “Bir Eğitim Yeri Olarak Barnes Vakfı”, ziyaretçilerin dönütlerden yola çıkarak müze eğitiminin amacının ele alındığı “En Büyük Günah: Zirve Deneyimler Yaratmak İçin Ders Vermek” ve geleceğin sanat müzelerinde eğitimlerin nasıl olacağı konusunun ele alındığı “Sanat Müzesinde Eğitimin Geleceği” başlıklı on bir bölümden oluşmaktadır.

Genel olarak müze “Sanat ve bilim eserlerinin veya sanat ve bilime yarayan nesnelerin saklandığı, halka gösterilmek için sergilendiği yer.” (<https://sozluk.gov.tr>) veya “Geçmişte yaşamış topluluklara ait eserlerin saklandığı, korunduğu ve sergilendiği kurumlar” (Çalış, 2023: 253) şeklinde tanımlanabilir. Müzeler bu bakımdan geçmiş ve gelecek arasında birer köprü olma işlevini yerine getirirler (Engin, 2021: 64). Bu çalışmada incelenen Müze Dersleri: Yorum ve Deneyim isimli eserde her ne kadar genel olarak “müze” kavramı kullanılmış olsa da kitabın içeriğinde daha çok sanat müzeleri ve bu müzelerdeki ders yaklaşımlarına odaklanılmıştır. Kitabın kapak resminde boş bir çerçeveye yer verilmesi de kitabın kapsamına sanat müzelerinin de dahil edildiğini göstermektedir. Kitabın önsözünü yazan Maxine Greene, kitabın yazarları olan ve uzun süre sanat müzesi eğitmenliği görevini sürdüren Rika Burnham ve Elliot Kai-Kee’nin bu kitapta deneyimlerini paylaşmak suretiyle hem müze eğitimi açısından hem okuyucunun sanat eserlerine bakışında daha yüksek bir farkındalık oluşturmaya amaçladıklarını belirtmektedir.

Kitabın yazarları Rika Burnham ve Elliot Kai-Kee’dir. Rika Burnham, 1985-2008 yılları arasında The Metropolitan Museum of Art’ta müze eğitmeni olarak çalışmıştır. 2001’de Ulusal Sanat Eğitimi Birliği tarafından müze eğitiminde sürekli başarı ödülüne layık görülmüştür. 1989’dan beri bütün ABD’deki sanat müzelerinde misafir öğretmenlik yapmış ve atölyeler düzenlemiştir. Harvard College Sanat Tarihi Bölümünden mezun olan Burnham, müze eğitimi üzerine çeşitli makaleler

yazmıştır. Stanford Üniversitesi tarih bölümünden mezun olan Kai-Kee Chicago Üniversitesinde tarih alanında yüksek lisansını tamamlamıştır. Müze eğitimi alanına girmeden önce üniversitelerde tarih dersleri vermiştir. 2007’de kitabın diğer yazarı Rika Burnham ile birlikte, Meksika’da müze öğretmenleri için düzenlenen bir mesleki gelişim programı olan TIMEMexico’yu oluşturmuştur (Burnham & Kai-Kee, 2020: 245-246.) Yazarlarının müze eğitimcisi olmaları ve kitapta mesleki deneyimlerini paylaşmaları kitabın eğitimsel değerini oldukça artırmaktadır. Yazarlar, kitap boyunca sanat müzesi eğitimi için derslerinin içeriğini, müze dersleri için ne tür bilgi üretileceğini, sanat tarihi ve sanat tarihi eleştirisinin müze derslerinde ne ölçüde kullanılacağı gibi soruları yanıtlamaya çalışmaktadırlar. Yazarlara göre iyi bir müze eğitimi sanat eserleriyle ilişki kurmanın ve onları anlamının yollarını bulmaya yardım eder. Eserde, müze eğitimleri sırasında eğitimcilerin de ziyaretçiler gibi öğrenmeye açık olmalarının müze eğitime katkıda bulunacağını altı çizilmektedir. Müzede bir eğitimcinin varlığı gerekli olsa da eğitimcinin bilgisiyle sınırlı olmayan ve diyaloglar vasıtasıyla farklı öğrenmelerin gerçekleştiği bir müze eğitimi temel amaç olmalıdır. Dolayısıyla bu bağlamda çağdaş eğitim yaklaşımlarından yapılandırmacılığın önemi üzerinde de durulmaktadır. Yapılandırmacı yaklaşıma göre öğrenme, bireyin deneyim temelinde geliştirdiği aktif bir süreçtir. Bu süreçte öğrencide içsel bir bilgi gösterimi, deneyime ilişkin kişisel bir yorum oluşur (Tüfekçi Aslım, 2023: 199).

Kitap, müze eğitimindeki yaklaşımları ziyaretçilerin müzeye gelirken kendi yaşamışlıklarını yanlarında getirdikleri ve eseri yorumlamada yanıt aradıkları soruları sordukları öncülüne dayanmaktadır. Yazarlar, kitapta sık sık J. Dewey’in sanatla ilgili fikirlerine atıf yaparak müze dersleri esnasında ziyaretçilerin J. Dewey’in deneyim olarak bahsettiği sürecin önemli rol oynadığını belirtmektedir. Eserde, eğitimcilerin deneyimlerinin paylaşılmasının yanı sıra eğitimcilerin derslerine nasıl hazırlanmaları gerektiği, müze dersleri esnasında dinleme ve konuşmanın önemi, soruların doğru ve yerinde kullanımı, sanat tarihi bilgisinin kullanımı, sanat eserleriyle ilgili maddi gerçeklerin mi yoksa sanat eserini deneyimlemenin mi daha önemli olduğu ve başkalarıyla öğrenirken oyunun rolü gibi alanla ilgili temel konulara ışık tutulmaya çalışılmaktadır. Kitabın çeşitli bölümlerinde okuyucu bir sanat müzesinde eğitimci eşliğinde derslere konuk edilmektedir. Bu bölümlerde yazarlar tarafından hem müze derslerinin nasıl olması gerektiğiyle ilgili bilgiler hem de eğitici ve ziyaretçilerin müze dersleri esnasında diyaloglarından örnekler sunulmaktadır.

Kitabın birinci bölümü olan “Müzede Ders Verme Sanatı” başlıklı bölümde; J. Paul Getty Museum’un galerilerinde iki ders örneği verilmektedir. İlk derste Europa’nın Kaçırılışı tablosuna bakan ziyaretçiler tasvir edilir. Derse başlarken müze eğitimcisi ziyaretçilere resimle ilgili sorular yöneltir. Bu noktada grup tarafından verilen cevapların sadece konuyla ilgili verilen ezberle bilgi olmadığı, ziyaretçilerin birbirinden edindikleri bilgilerle öğrenme deneyimi yaşadıkları anlatılmaktadır. Kitabın devamında yer alan satırlarda ikinci sınıfın dersi tasvir edilir. Bu sınıfta önce Venüs heykeli ve Fransız Büstüne odaklanıp bu eserleri yorumlayan ziyaretçi grubunun daha sonra Millet tarafından yapılan portreyi ele aldığı devamında Winterhalter’in bir Rus prensesini tasvir ettiği tabloya odaklandığından bahsedilmektedir. Bu iki sınıf örneğinden yola çıkan yazarlar müze eğitiminde eğitimcilerin isterse tek esere odaklanarak ders yapabileceği isterse farklı eserlerden yola çıkarak anlamlı bir öğrenme deneyimi yaşayabileceklerini belirtmektedir. Bu noktada önemli olan ziyaretçilerin sanat eserlerini öğrenmek için istekli ve odaklanmış bir durumda olmalarıdır. Kitabın bu bölümünün temel vurgusu ziyaretçilerin sanat eserleriyle ilişki kurmasının bir son değil, bu sanat eserlerini yorumlamalarının aslında bir başlangıç olduğu mesajıdır. Müze eğitiminde tıpkı örgün eğitim gibi hedeflerin açık ve anlaşılır olması hedeflenen

içeriklerin kazandırılması bakımından önemlidir. Ziyaretçilerin yalnızca esere bakıp eserle ilgili tanıtıcı bilgiye sahip olması değil aynı zamanda onların sanat eserlerine yakından bakarak ve bu eserlerle ilişki kurmak için becerileri geliştirmeleri de beklenmektedir. Yazarlar bu noktada sanat tarihi bilgisinin ziyaretçilerin belirli sanat eserlerini anlamlandırma bir araç olabileceği fikri üzerinde durur. Bir sanat eserine bakmakla görmek arasındaki fark nedir? Bu soruyu yazarlar “Görmek, bakmaktan fazlasıdır; bakmaksa göz atmaktan fazlasıdır. Biz, gören gözleri teşvik etmeye çalışırız.” Cümleleriyle sanat eserlerine odaklanmanın ve dikkatli bir şekilde bakmanın önemi üzerinde durur. Bu bölümde etkili müze ziyaretlerinin gerçekleşebilmesi için göz önünde tutulması gereken hususların neler olduğu da ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

Kitabın “Sanat Müzesinde Eğitimin Kısa Bir Tarihi” başlıklı ikinci bölümünde müze eğitiminin nasıl olması gerektiği; özellikle bu konudaki tartışmaların odak noktasını oluşturan müze eğitiminde estetik deneyimin mi yoksa sanat tarihi bilgisi kazandırmanın mı ön planda tutulması gerektiği ikilemi bağlamında incelenmektedir. Kitabın temel yaklaşımı müze eğitiminin ziyaretçilere sanat tarihi bilgisi sunmanın çok daha ötesinde bir eğitim olduğu yönündedir. Bu bölümde klasik müze eğitiminin yanı sıra müze eğitime farklı yaklaşımlar ve geçmişten günümüze değişen felsefi anlayışlara da sistematik bir şekilde yer verilmiştir. Burada verilen bilgilere göre ilk müze rehberlerini görevi müzelerde yer alan koleksiyonlarla ilgili bilgi vermektir. 1920 ve 1930’larda özel vakıflar tarafından desteklenen müzelerde yarı zamanlı ders veren gönüllü insanlar ve müze eğitimcilerinin çalışmaya başlamasıyla birlikte müzelere ilgi artmaya başlamıştır. 1930’ların sonuna gelindiğinde çocukları merkeze alan müzeler artmaya başlamıştır. 1940 ve 1950’li yıllarda sanat tarihi çalışmalarının gelişmesi bilgilerin müze eğitiminde de kullanılmasını sağlamıştır. 1960 ve 1970’li yıllarda; müzelerin sayısında artış görülürken aynı zamanda konu anlatımlı turlar yerine dersler esnasında keşfetmeyi teşvik eden eğitimler ön plana çıkmaya başlamıştır. 1970’lerden itibaren sanatsal farkındalık müze programlarına girmeye başlamıştır. 1980’li yıllarda ise konu anlatımlı bir ders yerine daha etkileşimli bir ders işlenmesi gerektiği hususu tartışılmaya başlanmıştır. 1980’li yıllar müze eğitimi açısından müze eğitimin amaçları ve yöntemleri gibi soruların sorulduğu yıl olmuştur. Nihayet 1990 ve 2000’li yıllarda postmodernizmin etkisi müze eğitiminde de görülmeye başlanmış ve ziyaretçi merkezli öğrenme vurgulanmaya başlanmıştır. Bu dönemde eğitimcilerin ziyaretçilere bildiklerini anlatmalarından ziyade onları sanat eserleriyle ilgili keşfetmeye teşvik edecek sorular sormaları beklenmiştir.

Kitabın üçüncü bölümü “Galeri Dersi: Rehber Eşliğinde Yorumlama” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde iyi bir galeri eğitimi için eğitimcilerin ziyaretçileri etkin kıldığı sorular sorma, diyalog kurma, tartışma gibi çeşitli yöntemlerden bahsedilmekte ve iyi bir galeri eğitimi için ziyaretçilerin sanat eserlerinden yola çıkarak keşfederek anlamlı öğrenmelerinin esas alınmasının gereği vurgulanmaktadır. Dewey’in “deneyim” terimine vurgunun yapıldığı bu bölümde Dewey’in sanat eserlerindeki deneyim kavramının bir bütünlük hissi oluşturduğu vurgulanmaktadır. Dewey’e göre deneyim, sürekli olarak meydana gelir, çünkü zaten canlı varlıkla çevre şartlarının etkileşimi yaşama sürecinin bir parçasıdır. Direnme ve çatışma şartları altında hem benliğin hem dünyanın bu etkileşime dahil olan çeşitli boyut ve öğeleri, deneyimi duygu ve düşüncelerle nitelendirir. Böylece bilinçli niyet doğar (Dewey, 2021: 59). Bu kapsamda kitapta müze eğitimi bağlamında savunulan fikirlerde Dewey’in etkisi olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Kitabın dördüncü bölümü “Derinlemesine Bakmak: Yalnızlık, Akademik Bilgi ve Bir Öğretmenin Dönüştürücü Deneyimi” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde genel olarak sanat galerilerinde eğitimci tarafından sanat eserleriyle ilgili olarak ziyaretçilere sorulan “Bu ne anlama geliyor?”

tarzındaki sorulara odaklanılmakta ve bu tarz soruların dersi zenginleştirmek ve farklı bakış açıları geliştirmenin bir aracı olduğu vurgulanmaktadır.

“Sohbet, Tartışma ve Diyalog” başlıklı beşinci bölümde iyi bir galeri eğitimi için sohbet, tartışma ve diyalog gibi farklı yöntemlerin nasıl kullanılması gerektiği uygulama örnekleriyle açıklanmaktadır. Hem sosyal etkinlik yerleri hem de deneyim ve öğrenmeyi teşvik edici mekanlar olan müzeler için konuşma önemli bir unsurdur. Müze eğitiminde konuşma amaç değil sanat eserlerini deneyimlemenin bir aracıdır. Burada esas olan sanat eserleriyle ilgili nitelikli ve anlamlı konuşmalardır. Kitabın bu bölümünde Jackson Pollock’un Sonbahar Ritmi isimli eserin üzerinden galeri eğitimi dersinde hem sohbet hem diyalog hem de tartışma örnekleri verilmiştir. Bu bölümde sunulan teorilerin ardından konuyla ilgili uygulama örneklerine yer verilmesi hem konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamakta hem de uygulayıcıların kendi özgün uygulamalarını geliştirmeleri için uygun fırsatlar sunmaktadır.

Kitabın altıncı bölümü “Soru Kullanımının Sorgulanması” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde müzelerde soru sormanın önemi ve yöntemi önceki bölümlerde olduğu gibi örneklerle açıklanmıştır. Yazarlar, müze eğitiminde sorulacak soruların sanat eserlerinin keşfedilmesinde oynadığı önemli rolden hareketle nitelikli soru sormanın önemine dikkat çekmektedirler.

Kitabın yedinci bölümü “Galeri Dersinde Bilgi: Charles Le Brun İmzalı Goblen: Su” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde bölüme ismini veren “Su” isimli goblen örneğini inceleyen ziyaretçilerin diyaloglarına yer verilmiştir. Eğitimci dersin önemli noktalarında goblenle ilgili tarih ve mitoloji bilgisi vererek sorgulamayı derinleştirmiştir. Bu bölümde eğitimci tarafından sanat eseriyle ilgili tüm bilgileri vermeden dersin yönlendirilmesinin önemi vurgulanmaktadır.

Kitabın “Galeri Dersi: Bir Yorum Oyunu” başlıklı sekizinci bölümünde iyi bir galeri dersi için etkileşimin önemi ve ziyaretçilerin sanat eserleriyle ilgili fikirlerini özgürce belirtmelerinin önemi üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde müze eğitimcilerine yönelik olarak etkileşimli galeri ziyaretinin ipuçları ile ziyaretçilerin merak duygularını ve ilgilerini canlı tutmaya yönelik teknik ve strateji örnekleri sunulmaktadır. Yazarlar merak duygusunu kitap boyunca sıklıkla vurguladıkları diyalogların devamı için şart tutar.

Kitabın dokuzuncu bölümü “Bir Eğitim Yeri Olarak Barnes Vakfında” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde bilim insanı ve sanat koleksiyoncusu Albert Barnes’in kurmuş olduğu vakıf ve galeri binasıyla ilgili bilgiler verilmektedir.

Kitabın “En Büyük Günah: Zirve Deneyimler Yaratmak İçin Ders Vermek” başlıklı onuncu bölümünde genel olarak eğitimcilerin galeri dersiyle ilgili uzun amaçları bulunsada esas amacın sanat eserinin kendisinin öğretilmesi olduğunun altı çizilmektedir.

Kitabın on birinci ve son bölümü “Sanat Müzesinde Eğitimin Geleceği” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde genel olarak içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda sanat tarihi müzelerinin durumu ve sanatı inceleyip yorumlayan toplulukların önemi üzerinde durulmaktadır.

SONUÇ

Okul dışı öğrenme ortamlarından olan müze ve sanat galerilerinde eğitiminin nasıl olması gerektiğine yönelik olarak hem teorik hem de pratik bilgilere yer verilen bu eserin, özellikle müze ve sanat eğitimcileri ile öğretmen ve öğretmen adayları için önemli bir kaynak eser olma özelliği taşıdığı söylenebilir. Müzede eğitim geçmişin izlerini kanıtlar olarak sunmakla kalmaz aynı

zamanda öğrencilerin alan becerisi, sosyal duygusal becerileri, birbiriyle etkileşimi, kültürel mirası kazanması gibi farklı kazanımlar içerir. Nitekim, 2024 Türkiye Yüzyılı Maarif Modelinin (TYMM) Erdem- Değer- Eylem bölümünde yer alan “Estetik” değeri öğrencilere kazandırılması hedeflenen değer olarak yerini almıştır (MEB, 2024a:134). Estetik değeri TYMM Ortak Metninde: “Sanatsal bakış açısı kazanmayı sanatsal ve kültürel varlığı koruyup zenginleştirmeyi, doğal güzelliklerin ve çevrenin korunması ile ilgili duyarlı olmayı ve sorumluluk üstlenmeyi, estetik aracılığıyla özgün üretkenliği ve ruhsal gelişimi desteklemeyi, sanatı hayatın bir parçası hâline getirmeyi kapsar.” şeklinde ifade edilmiştir.

Eser, öğretmenlere farklı bakış açısı kazandırmakla birlikte yalnızca sanat müzesinde değil özellikle Tarih ve Sosyal Bilgiler derslerinde arkeoloji, etnografya müzelerinde de kullanılabilecek diyalog yönteminin örneklerini somutlaştırarak sunmaktadır. Eserde ele alınan sanat müzesi deneyimlerinin 2024 Tarih Dersi Öğretim Programında yer alan “ Tarihin siyasi ve askerî olayların yanı sıra sosyal, ekonomik ve kültürel alanları da kapsadığına dair kanıtlar göstermeleri” (MEB, 2024b: 5) hedefine uygun olduğu söylenebilir.

Eser, eğitimcilere yönelik hazırlandığı için alandaki terimler kullanmış ve akademik bir dille yazılmıştır. Eserin bölümlere ayrılması, her bölümle ilgili örnek uygulamalara yer verilmesi, müze derslerine yönelik ele alınan yıllara ait tartışmaları sunan literatür bilgisi sunulması eserin yalnızca bir etkinlik kitabı olmasından ziyade başvuru kaynağı olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Eserin İçindekiler bölümünde yalnızca bölüm isimlerine değil bölümle ilgili açıklamalara da yer verilmesi okuyucuların bahsedilen konularla ilgili bilgi sahibi olabilmelerine imkân yaratmaktadır. Eserde 160. sayfadan başlayarak sekiz sayfa boyunca çeşitli bölümlerde bahsedilen sanat eserlerinin görsellerine yer verilmiştir. Bu görsellerin ders örneklerinin verildiği sayfada yer almayıp sekiz sayfada peşpeşe verilmesinin okuyucuların dikkatini dağıtabilecek olumsuz bir özellik olduğu düşünülmektedir. Bunun yanında ilgili resimlerden bazılarının renkli olarak okuyucuya sunulması ve baskı kalitesinin iyi olması eserin olumlu bir özelliğidir. Sonuç olarak eser, genel olarak hem örgün eğitim içindeki öğretmenler hem de müze ve sanat galerilerinde ders veren eğitimci ve rehberler için çok önemli bir kılavuz kitap niteliğindedir.

KAYNAKÇA

Burnham, R. & Kai-Kee, E. (2020). *Müze Dersleri Yorum ve Deneyim*, (Çev. Aylin Onacak). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Çalış, E. (2023). Türkiye’de sanat tarihi disiplini açısından müzelerin önemi üzerine bir analiz. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 249-266.

Dewey, J. (2021). *Deneyim Olarak Sanat*, (Çev. Nur Küçük). İstanbul: Vakıfbank Kültür Yayınları.

Engin, H. (2021). Bir kentin hafıza mekanı; Doğubayazıt Ahmed-i Hani kent müzesi. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 63-82.

MEB (2024a). Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli Öğretim Programları Ortak Metni.
https://tymm.meb.gov.tr/upload/brosur/ortak_metin.pdf adresinden erişilmiştir. (Erişim Tarihi: 11.5.2025).

MEB (2024). Tarih Dersi Öğretim Programı.
<https://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=1265> adresinden erişilmiştir. (Erişim Tarihi: 11.5.2025).

Tüfekçi Aslım, S. (2023). Yapılandırmacı yaklaşım. S. Büyükalın Filiz (Ed.). *Öğrenme Öğretme Kuram ve Yaklaşımları* içinde, (ss. 198-215.) Ankara: PegemA.

<https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 27.05.2025).

https://www.jackson-pollock.org/autumn-rhythm.jsp#google_vignette (Erişim Tarihi: 05.06.2025).